Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Belgelendirme Programları ve Bu Programların Çevresel Sürdürülebilirliğe Olan Etkileri

Agricultural Certification Programs Implemented in Turkey and the Extent of their Contributions to Environmental Sustainability

Dr. Mehmet Hasdemir (Ministry of Food, Agriculture and Livestock, Turkey)

Dr. Füsün Zehra Özkan (Turkey)

Abstract

The negative impacts of global-scale developments and consumption habits on the environment are increasing each day. In this context, studies are conducted worldwide by many institutions and non-governmental organizations to support environmental policies. Additionally, certification programs are being executed by conformity assessment bodies to mitigate the impacts of production processes on the environment. These management systems or certification programs are either used on a voluntary basis or made mandatory by company policy, national or international regulations. The certification programs were firstly started to be used in industry and service sectors and are currently being used in agriculture sector. The certification programs used in agriculture sector aim to ensure an environmentally-friendly agricultural production process and improve consumer trust and satisfaction. This study aims to address the extent to which implementation of ISO/IEC 17065 Standard based organic and good agricultural practices and GLOBALG.A.P. certification programs and ISO 14001 Management System Standard have contributed to environmental sustainability in Turkey.

1 Giriş

Birim alandan elde edilen üretim miktarını artırmaya dayalı politikalar ile geçtiğimiz yüzyılda tarımsal üretim miktarında önemli artışlar yaşanmıştır. Yeşil devrim olarak algılanan süreçte, insanlık modern olarak tanımladığı metotları kullanmak suretiyle, gıda ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir başarı kazanmıştır. Mevcut ihtiyaçların giderilmesi adına doğaya meydan okuyarak elde edildiği zannedilen kazanımlar, ilerleyen yıllarda bir yanılğı olarak görülmüş ve bu durum doğanın yok olması tehlikesiyle karşı karşıya kalan insanlık için bir paradoks oluşturmıştır. Bir yandan büyük insan kitlelerini beslemek için doğadan alabileceğinin en fazlasını alma ve bu amaçla her türlü modern teknikleri kullanma, diğer yandan bu tekniklere karşı direnemeyen doğanın yok olması sonucu insanlığın kendini besleyecek tek kaynağını kaybetme tehlikesinin olduğunu fark etme, bu paradoksu ortaya çıkarmıştır.

Bunun yanında, kırdan kente göç ve yüksek gelir gruplarının tüketim alışkanlıklarının değişmesi, insanlığın gıda ediniminden saklamaya, beklentiden tüketime kadar pek çok aşamada gıda alışkanlıklarını değiştirmiştir. Binlerce yıllık gıda temin ve tüketim alışkanlıklarının hızla değişiyor olması, gıdanın riskli bir konuma gelmesine neden olmuştur. Kırsalda yaşarken tükettiği gıdanın bizzat üreticisi olan veya üreticisini tanıyan insan, şehirleşme ile birlikte modern olarak tanımlanan usullerde kendisine sunulan binlerce çeşit ürüne mevsim farkı gözetmeksizin ulaşmaya başlamıştır (Anonim, 2010a). Bu gelişmeler doğrultusunda tüketiciler, kendilerine sunulan gıdanın güvenilir olması yanında çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeden üretilmesi ve bununda kendilerine sunulacak delillerle ispat edilmesini talep etmektedir. Tüketicilerin bu talebi, geçmişte sanayi ve hizmet sektöründe başlayan belgelendirme faaliyetlerinin, tarım sektöründe de yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Uygun teknolojileri kullanarak çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılmasının yanında doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğinin sağlanmasını amaçlayan iyi tarım uygulamaları ile organik tarım gibi belgelendirme programları günümüzde ortaya çıkan paradokslara çözüm üretecek bir modeli tarım sektörüne sunmaktadır. Bununla birlikte yönetim sistemleri belgelendirmesi, tarımsal üretimin belirlenen standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesine imkân tanımaktadır.

2 Yönetim Sistemlerinin Belgelendirmesi

Uygunluk değerlendirme kavramı belgelendirme, muayene ve test faaliyetlerini kapsayacak şekilde üç ana başlık altında değerlendirilmektedir. Uygunluk değerlendirme, ISO/IEC 17000:2004 Uygunluk değerlendirmesi - Terimler, tarifler ve genel prensipler standardı kapsamında ilgili ürün, hizmet, proses, sistem, kuruluş veya kişinin ilgili ulusal / uluslararası standard şartları veya yönetmeliklere göre uygunluk seviyesini göstermek üzere bir araç olarak tanımlanabilir (Anonim, 2004).

Uygunluk değerlendirme faaliyetleri içinde belgelendirme faaliyeti incelendiğinde ise yine üç ana faaliyet başlığı görülmektedir. Bunlar; ürün/ proses/hizmet belgelendirme, yönetim sistemlerinin belgelendirilmesi ve

personel belgelendirme faaliyetleri olarak özetlenebilir. Uygunluk değerlendirmesi her alanda ilgili standartlar esas alınarak gerçekleştirilmektedir.

132 Sayılı Kuruluş Kanunu ile her türlü madde ve mamuller ile usul ve hizmet standartlarının hazırlanması görevi ülkemizde Türk Standartları Enstitüsü'ne (TSE) verilmiştir. Standard "imalatta, anlayışta, ölçme ve deneyde bir örneklik" olarak tanımlanmaktadır. Standardizasyon ise "belirli bir faaliyetle ilgili olarak ekonomik fayda sağlamak üzere bütün ilgili tarafların yardım ve işbirliği ile belirli kurallar koyma ve bu kuralları uygulama işlemi" şeklinde tanımlanmaktadır (TSE, 2016).

Standartların hazırlanmasında ülkelerin şartları, can ve mal güvenliği, ulusal ve uluslararası mevzuatlar, üretim teknolojileri, tüketici sorunları, kalite ve çevre konularına öncelik verilmektedir. Bu öncelikler içerisinde hazırlanan standartlar, kaynakların optimum kullanılması ve üretim faaliyetlerin çevreye duyarlı bir şekilde yürütülmesine doğrudan katkı sağlamaktadır. Ayrıca kaynakların etkin kullanılması ile kayıpların ve atıkların asgariye indirilmesi, verimliliğin artırılması ve bu üretimin sistemleri konusunda bireylerin bilinçlendirmesi dolaylı olarak çevrenin korunmasına önemli katkılar sağlamaktadır.

Belgelendirme faaliyeti içinde yer alan yönetim sistemlerinin belgelendirilmesi, ilgili yönetim sistemi standartları kapsamında gerçekleştirilmektedir. Uluslararası Standard Organizasyonu (ISO) tarafından yayınlanan yönetim sistemi standartları genel olarak, bir yönetim sistemini kurmak ve işletmek için izlenmesi gereken bir model sağlamaktadır. Yönetim sistemi standartları da ISO tarafından yayımlanan diğer tüm standartlar gibi uzmanların mutabakatının bir sonucudur. Küresel bazda ortaya çıkan yönetim tecrübelerini ve ilgili alanda ortaya konulan iyi uygulama sonuçlarını içermektedir.

Bu standartlar, büyük ya da küçük ürün ya da hizmet üreten, faaliyet alanı ne olursa olsun herhangi bir sektördeki kuruluşa uygulanabilmektedir. Etkili bir yönetim sistemi uygulamanın kuruluşlara olan faydaları genel olarak; kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak, gelişmiş bir risk yönetim metodolojisine sahip olmak, hizmetler veya ürünler için artan müşteri memnuniyetinin sürekli olarak sağlanması şeklinde özetlenebilmektedir. ISO tarafından yayımlanan yönetim sistemi standartları konularına göre 8 ana grupta hazırlanmaktadır. Bu gruplar kalite, emniyet ve güvenlik, genel yönetim, sağlık ve medikal, çevre ve enerji, endüstri, hizmetler, bilgi teknolojileri olarak sıralanmaktadır (ISO, 2016).

Akreditasyon kuruluşları yönetim sistemleri belgelendirmesi konusunda ISO/IEC 17021:2011 ve ISO 17021-1:2015 standartlarına göre akreditasyon hizmeti sunmaktadırlar. Bu kapsamda Türk Akreditasyon Kurumu (TURKAK) tarafından ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri için de akreditasyon hizmeti verilmekte olup TURKAK'dan akredite olan belgelendirme kuruluşları tarafından ise ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi standardının şartlarını taşıyan kuruluşların yönetim sistemleri belgelendirilmektedir. ISO 14001 standardına göre belgelendirilmek isteyen bir kuruluş, bu standardın şartlarını yerine getirdiği bir çevre yönetim sistemini kurmak ve uygulamaktan sorumludur (TURKAK, 2016).

2.1 ISO 14001:2015 Çevre Yönetim Sistemi Belgelendirme Faaliyeti

Sürdürülebilir kalkınma, şeffaflık ve hesap verebilirlik için sosyal beklentiler, artarak sıkılaşan mevzuat, kirlilikten kaynaklanan çevre üzerinde artan baskı, kaynakların verimsiz kullanımı, uygunsuz atık yönetimi, iklim değişikliği, ekosistemin değersizleşmesi ve biyoçeşitliliğin kaybedilmesi ile günümüzde giderek artmıştır. Bu durum da kuruluşları, sürdürülebilirliğin çevre boyutuna katkı sağlamak amacıyla çevre yönetim sistemlerini uygulamak suretiyle çevre yönetimine sistematik bir yaklaşım benimsemeye itmiştir (Anonim, 2015). Bu amaçla çevre yönetimi için sistematik bir yaklaşım benimseyen, çevreye duyarlı kuruluşlar tarafından ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi standartları uygulanmaktadır. Tüm yönetim sistemi standartlarında olduğu gibi genel olarak uygulamada gönüllülük yaklaşımı olsa da, çevre konusunda bilinçli müşterilerin talepleri veya ulusal/bölgesel mevzuatların ve düzenleyici kuruluşların yaptırımları ile ISO 14001 kapsamında belgelendirme sektörel bazda zorunlu olabilmektedir. ISO 14001 Standartları, dünyada en fazla bilinen ve en yaygın kullanılan Çevre Yönetim Sistemi Standartlarıdır.

ISO 14001:2015 Çevre yönetim sistemleri – Şartlar ve kullanım kılavuzu standardı Uluslararası Standard Organizasyonu (ISO) ISO/TC 207 "Çevre Yönetimi Teknik Komitesi" tarafından hazırlanmıştır. ISO 14001:2015 standardının temel amaçları, 'kuruluşlara çevreyi korumak ve sosyo ekonomik ihtiyaçlarla denge içerisinde değişen çevre şartlarına tepki vermek için bir çerçeve sağlamaktır. Bu Standard uygulayıcı kuruluşlara, kendi yönetim sistemleri için belirledikleri hedeflenen çıktılara erişmek için şartları belirlemekte olup, çevre yönetimi için sistematik bir yaklaşım sağlayarak, sürekli başarı ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı için imkân sağlamaktadır. Bu kapsamda uzun süreli başarıyı ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıyı sağlamak üzere;

- Olumsuz çevresel etkilerin önlenmesi veya hafifletilmesi ile çevrenin korunması,
- Çevresel şartların potansiyel olumsuz etkilerinin kuruluş üzerinde hafifletilmesi,
- Kuruluşa uygunluk yükümlülüklerinin yerine getirmesinde yardım edilmesi,
- Çevresel performansın artması,
- Çevresel etkilerin, yaşam döngüsü içerisinde istem dışı şekilde artmasını önleyebilecek bir yaşam döngüsü yaklaşımı kullanarak, kuruluşun ürün ve hizmetlerinin; tasarımının, imalatının, dağıtımının, tüketiminin ve elden çıkarılmasının kontrol edilmesi veya etkilemesi,

- Kuruluşun pazardaki pozisyonunu güçlendiren çevresel olarak sağlam alternatiflerin sonuçları olabilecek finansal ve operasyonel faydalar sağlanması,
- İlgili taraflarla çevre bilgilerinin paylaşılması' hususlarında şartları kapsamaktadır.

Standard 'bir kuruluşun, çevresel performansını arttırmak için kullanabileceği bir çevre yönetim sistemi için şartları kapsamaktadır. Bu standardın, sürdürülebilirliğin çevre boyutuna katkı sağlayan, çevre sorumluluklarını sistematik bir yaklaşımla yönetmeyi amaçlayan kuruluşlar için kullanımı amaçlanmıştır (Anonim, 2015).

Standardın tarihsel gelişimi incelendiğinde;

- 1992: BS 7750 Standartları
- TS 9719 (Çevre Yönetim Sistemleri- Genel Özellikler)
- 1996: ISO 14001 Standardı
- 1997: TS EN ISO 14001 Standardı
- 2004: ISO 14001 ve ISO 14004'ün ikinci revizyonlarının yayınlanması
- 2015: ISO 14001 Standardı

ISO 14001:2015 standardı Haziran 2015 yayınlanmış olup, uygulayıcı kuruluşların bu yeni versiyona geçişi için 3 yıllık bir geçiş süreci planlanmıştır. Standardın 2004 baskısında da olduğu gibi ISO 14001:2015 kuruluşların; çevreye, kendine ve ilgili taraflara değer katan, kendi çevre yönetim sisteminin amaçlanan çıktılarına ulaşmasına yardım edecek bir sistem kurulmasını öngörmektedir. Kurulan çevre yönetim sisteminin çıktıları ise kuruluşun kendi oluşturduğu çevreye ilişkin politikaları ile uyumlu olarak, çevre performansının artırılmasını, uygunluk yükümlülüklerinin (yasal şartlar, ulusal/uluslararası/bölgesel düzenlemeler, paydaş/müşteri vb. ilgili tarafların şartları gibi) yerine getirilmesi, çevreye ilişkin hedeflenenlere ulaşma olarak standarda açıklanmaktadır. ISO 14001:2015 standardı aşağıda belirtilen 10 ana başlıktan oluşmaktadır.

- 1) Kapsam
- 2) Atıf yapılan standard ve/veya dokümanlar
- 3) Terimler ve tarifler
- 4) Kuruluşun bağlamı
- 5) Liderlik
- 6) Planlama
- 7) Destek
- 8) Operasyon
- 9) Performans değerlendirme
- 10) İyileştirme

ISO 14001 standardında, çevrenin artık sadece kuruluşun fiziksel sınırları için değil ürünün tedarik zinciri için düşünülmesi gerektiği vurgulanarak, kuruluşların sahip olduğu "çevre ile etkileşime giren veya girebilen faaliyet veya ürün ya da hizmetlerinin bir unsuru olan" çevre boyutlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesinde yaşam döngüsü ve katma değer perspektifi özellikle vurgulanmaktadır. Ayrıca, kuruluşların ürün veya hizmetlerinden kaynaklı çevresel etkilerinin ve istenmeyen sonuçlar oluşmasının önlenmesinde, yaşam döngüsü perspektifini kullanarak tasarım, imalat, dağıtım, tüketim, geri dönüşüm gibi tüm aşamaların dikkate alınması gerekliliği belirtilmektedir. Çevresel etki ise standarda "kısmen veya tamamen, bir kuruluşun çevre boyutlarından kaynaklanan, çevreye yaptığı olumlu veya olumsuz herhangi bir değişiklik" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda uygulayıcı kuruluşlar tüm uygun kontrolleri hammadde alımından ürünün bertarafına kadarki süreçte sağlamalıdır.

ISO 14001 standardının belgelendirmesinde, ilgili standardın yukarıda verilen şartları ile uygunluk yükümlülüklerini (yasal şartlar, ulusal/uluslararası/bölgesel düzenlemeler, paydaş/müşteri vb. ilgili tarafların dikkate alınan şartları gibi) uygulama durumu dikkate alınmaktadır.

3 Ürün Belgelendirme

Ürün belgelendirme, belirlenen bir norm veya standartlara üretimin yapıldığının tescil edilmiş halidir. Ürün belgelendirmenin nihai amacı, ilgili tüm taraflara bir ürün belirtilen şartları yerine getirdiğine ilişkin güvence vermektir. Belgelendirmenin değeri; belirtilmiş olan şartların karşılandığının, yeterliliğe sahip üçüncü bir tarafça gösterilmesine duyulan güven ve inancın derecesidir.

Belgelendirme faaliyeti içinde yer alan ürün belgelendirme, genel olarak tüketiciler için istenen şartlara uygun ürüne ulaşımı amaçlarken, üreticiler için de yasal şartlar dahil ilgili tarafların şartlarını karşılayan üretim sisteminin oluşturulması ve uygulanması bilincinin yerleşmesini amaçlamaktadır (Anonim, 2013). İlgili standartlar kapsamında belgelendirme için esas alınan şartların üreticiler ve tüketiciler dahil olmak üzere tüm ilgili taraflara katma değer sağlayacak ve çevreye olan zararları minimize edecek kriterler içermesi amaçlanmaktadır.

Ürün, bir prosesin sonucudur. Bitkilerin büyümesi veya diğer doğal kaynakların oluşumu gibi doğal proseslerin çıktıları da ürün olarak tanımlanmaktadır. Ürünlerin belgelendirilmesi ise üçüncü taraf uygunluk değerlendirme faaliyetleri kapsamında ele alınmaktadır. Uygunluk Değerlendirmesi faaliyetleri kapsamında ürünlerin

belgelendirilmesi; Ürün Proses Ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar ISO/IEC 17065: 2012 standardı ile düzenlenmiştir.

ISO/IEC 17065:2012 standardı, Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) tarafından onaylanan ve Aralık 2012’de TS EN ISO/IEC 17065: 2013 numaralı Türk standardı olarak kabul edilen EN ISO/IEC 17065: 2012 standardı esas alınarak, Türk Standardları Enstitüsü Mühendislik Hizmetleri İhtisas Kurulu’na bağlı TK29 Yönetim Sistemleri Teknik Komitesi marifetiyle Türkçeye tercüme edilmiş, TSE Teknik Kurulu’nun 10 Nisan 2013 tarihli toplantısında kabul edilerek yayımına karar verilmiştir. ISO/IEC 17065:2012 standardı aşağıdaki sekiz ana başlıklardan oluşmaktadır (Anonim, 2013).

- 1) Kapsam,
- 2) Atıf yapılan standard ve/veya dokümanlar,
- 3) Terimler ve tarifler,
- 4) Genel şartlar,
- 5) Yapısal şartlar,
- 6) Kaynak şartları,
- 7) Proses şartları,
- 8) Yönetim sistemi şartları.

ISO/IEC 17065:2012 standardı kapsamında “genel şartlar’ incelendiğinde; belgelendirme kuruluşlarının yapısal statüsü ile belgelendirme faaliyetine yönelik olarak müşteriler ve belgelendirme kuruluşu arasında imzalanan ve belgelendirme faaliyetlerinin sağlaması için yasal geçerliliği olan sözleşme şartlarının tanımlandığı görülmektedir. Genel şartlar ayrıca belgelendirme kuruluşu tarafından kullanılan lisanslar, belgeler, uygunluk işaretlerinin sahipliği, kullanımı ve gösterimi kapsamında oluşturulan kontrol mekanizmasını dikkate almaktadır. Genel şartlar ile tarafsızlık ve gizlilik ilkeleri kapsamında sistemin yönetilmesi için güçlü bir yapı oluşturulmuştur.

Yapısal şartlar maddesi ile belgelendirme kuruluşunun organizasyon yapısı, bu organizasyon yapısı altında çalışan kurullar vb. ilgili organlar için gerekli şartlar tanımlanmaktadır. Kaynak şartları maddesi ile belgelendirme kuruluşu personeli, personelin ilgili standard ve yönetmeliklere göre yetkinliği, yetkinliğin değerlendirilmesi ve izlenmesi ile kuruluş tarafından kullanılması planlanan iç ve dış kaynakların yönetimi için şartlar belirlenmiştir. Yönetim sistemi maddesi ile bu standardı uygulayan belgelendirme kuruluşları tarafından ISO/IEC 17065:2012 standardının ve ilgili belgelendirme programının yerine getirilmesi için politikaların ve hedeflerin oluşturulması, dokümanite edilmesi ve uygulanması için şartlar belirlenmiştir.

Proses şartları maddesi ile iyi tarım uygulamaları, organik tarım veya GLOBALGAP gibi belgelendirme programlarına yönelik olarak başvurunun alınmasından itibaren bağımsız denetim faaliyetleri, ilgili taraflara yönelik olarak belgelerin hazırlanması, ilgili belgelendirme programı şartlarına göre izleme ve kontrollerin yapılması, bu sistemde üretilmiş çıktılara yönelik olarak direk veya dolaylı kullanıcıların itiraz ve şikâyetlerinin ele alınması, gerekli kayıtların tutulması gibi tüm kesimler için güven sağlamaya yönelik faaliyetler tanımlanmaktadır.

Ürün belgelendirmesinin uygulama kuralları, prosedürleri ve yönetimi, belgelendirme programı aracılığıyla şart koşulmaktadır. Ürün belgelendirme programları, başlangıç deneyini veya muayeneyi ve bunların tedarikçilerinin kalite yönetim sistemlerinin değerlendirilmesini ve sonrasında, kalite yönetim sistemini ve üretimden ve piyasadan alınan numunelerin deney veya muayenelerini esas alan gözetimi içerebilmektedir (Anonim, 2013).

Türkiye’de uygulanan tarımsal ürün belgelendirmesi programlarından organik tarım, iyi tarım uygulamaları ve GLOBALGAP yönetmelikleri, belgelendirme sürecine ilişkin kontrol ve sertifikasyon sisteminin usul ve esaslarını düzenlemektedir. Bu düzenlemeler aynı zamanda ISO/IEC 17065:2012 standardının 7. Maddesinde düzenlenen proses şartlarına ilişkin kuralları da içermektedir.

3.1 İyi Tarım Uygulamaları Belgelendirmesi

Türkiye’de İTÜ belgelendirilmesi, ilk olarak EUREPGAP Protokolü ile başlamıştır. Özellikle Avrupa ülkelerine yönelik ihracat yapan yaş meyve sebze sektöründe, iyi tarım uygulamaları yapan üreticiler 2003 yılından itibaren EUREPGAP kapsamında belgelendirilmekte olup bu durum ülke içerisinde iyi tarım uygulamalarının yaygınlaşmasına ve yasal düzenlemelerin yapılmasına neden olmuştur. Sektöre yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda 08.09.2004 Tarihinde İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik 25577 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Hasdemir, 2009). Daha sonra 07.12.2010 tarihli ve 27778 sayılı Resmi Gazete yayımlanan İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik ile 2004 yılında yayımlanan ilk yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. İTÜ kapsamında yapılan belgelendirmeler halen 2010 yılında yayımlanan Yönetmeliğe göre yürütülmektedir.

Türkiye’de İTÜ’ya ait üretim verileri Tablo 1’de verilmiştir. Bu tablo incelendiğinde 2015 yılı itibarıyla 61 ilde 344.396 ha alanda 39.740 üreticinin iyi tarım uygulamaları yaptığı görülmektedir. Yıllar itibarıyla üretici sayısında ve üretim alanında dalgalanmalar yaşanmakta birlikte, son yıllarda üretici sayısı ve üretim alanı önemli ölçüde artmıştır. Özellikle 2014 yılında, bir önceki yıla göre üretici sayısında %161,1’ lik bir artış yaşanmıştır. 2015 yılında ise üretici sayısı bir önceki yıla oranla %86,29 artmıştır (Anonim, 2016).

	<i>İl Sayısı</i>	<i>Üretim Alanı (da)</i>	<i>Üretici Sayısı</i>	<i>Üretici Sayısındaki Değişim (%)</i>
2007	18	5.361	651	-
2008	19	6.023	822	26.27
2009	42	170.280	6.020	632.36
2010	49	78.174	4.540	-24.58
2011	49	49.963	3.042	-33.00
2012	47	83.717	3.676	20.84
2013	56	98.510	8.170	122.25
2014	53	214.771	21.332	161.10
2015	61	344.396	39.740	86,29

Tablo 1. Türkiye’de İyi Tarım Uygulamaları Üretim Verileri **Kaynak:** Anonim, 2016.

İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmeliğe göre İTU; “tarımsal üretim sistemini sosyal açıdan yaşanabilir, ekonomik açıdan karlı ve verimli, insan sağlığını koruyan, hayvan sağlığı ve refahı ile çevreye önem veren bir hale getirmek için uygulanması gereken işlemleri” olarak tanımlanmıştır.

İTU belgelendirme süreci kontrol ve sertifikasyon aşamalarından oluşmaktadır. İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmeliğin 6. Maddesi kontrol ve sertifikasyon işlemlerini açıklamaktadır. Buna göre tarımsal ürünlerin kontrol ve sertifikasyonu, bireysel sertifikasyon ve grup sertifikasyonu olmak üzere iki şekilde yapılabilmektedir. Gerçek veya tüzel kişilerin malik veya kiracılık sıfatıyla tasarrufu altında bulunan alanlarda üretim yapmaları halinde, bireysel sertifikasyon yapılmaktadır. Bireysel sertifikasyonda, sertifikasyon kapsamındaki ürünün üretiminin yapıldığı tüm alanlar, yılda en az bir kez kontrol ve sertifikasyon kuruluşları tarafından kontrol edilmektedir. Üretici örgütü veya müteşebbis çatısı altında sözleşmeyle bir araya gelen üreticilerin malik veya kiracılık sıfatıyla tasarrufu altında bulunan alanlarda üretim yapması halinde, grup sertifikasyonu yapılmaktadır. Üretici örgütleri veya müteşebbisler yılda en az bir kez kontrol ve sertifikasyon kuruluşları tarafından kontrol edilmektedir. Bu kontrollerde, kalite yönetim sistemi ile gruba dahil üreticilerden örnekleme yöntemi ile seçilenlerin tüm üretim alanları kontrol edilmektedir. Örnekleme yöntemi ile kontrol edilecek üretici sayısı; her alt kapsam için üretim sistemleri dikkate alınarak, gruba dahil üretici sayısının ayrı ayrı kareköklerinin toplamının alınması ile belirlenmektedir.

Kontrol faaliyetleri sonucunda, İyi Tarım Uygulamaları Hakkındaki Yönetmeliğe uygunluğu belirlenen tarımsal ürün, üretici veya üretici grubu adına ürün sertifikası düzenlenmektedir. Kontrol ve sertifikasyonunca düzenlenen sertifikanın geçerlilik süresi, düzenlendiği tarihten itibaren en fazla on iki aydır. Sertifikanın onaylanması yetkisi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından ilgili kontrol ve sertifikasyon kuruluşu adına yetkilendirilmiş sertifikere aittir.

Bir üretici veya üretici grubu adına sertifika düzenlenebilmesi için Bakanlıkça belirlenen birinci derece kontrol noktalarının tamamına, ikinci derece kontrol noktalarının en az yüzde doksan beşine ve taraflar arasında yapılan sözleşme esaslarına uyulması gerekmektedir. Yapılan kontrollerde, birinci derece kontrol noktalarının her hangi birine veya ikinci derece kontrol noktalarının yüzde beşinden fazlasına uymayanlara düzeltici faaliyet talebinde bulunarak sırasıyla uyarı ve askıya alma yaptırımları uygulanır. Buna rağmen uygunsuzlukların kapatılmaması durumunda, sertifika iptal edilerek üretici on iki ay süre ile sistem dışına çıkarılır.

3.2 Organik Tarım Belgelendirmesi

Organik tarım, geçmişte insanlığın yaptığı yanlış uygulamalar sonucunda bozulan doğal dengenin yeniden tesisini öngören ve bu amaçla bitki, hayvan ve insan ile birlikte toprak, su ve diğer faktörleri bütünsel bir yaklaşımla ele alarak planlayan, doğal girdileri kullanan bir üretim sistemidir. Bu sistem sadece organik ürünlerin üretimi ve tüketiciye ulaştırılmasından ibaret değildir. Günümüzde organik tarım sistemi, sürdürülebilir bir ekosistem, tüm canlılar için hakkaniyet, sosyal adalet ve beşeri ilişkiler anlayışı ile birlikte organik yaşam olarak algılanmaktadır. Dünyada yaşanan bu gelişim ve değişimler, ülkemizi de büyük ölçüde etkilemektedir. Türkiye’de organik ürünlerin üretimi ve tüketiminde önemli artışlar yaşanmaktadır (Hasdemir ve Bayaner, 2009).

Günümüzde pek çok ülkede organik tarım için mevzuatlar oluşturularak uygulanmaktadır. Türkiye’de organik tarım faaliyetleri 1980 yılında başlamış olup, 1991 yılından itibaren 2092/91 sayılı Avrupa Birliği Organik Tarım Yönetmeliği esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu alanda ilk mevzuat düzenlemesi, 1994 yılında, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından “Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik” adı altında 18.12.1994 tarihli ve 22145 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 2004 yılında, 5262 Sayılı “Organik Tarım Kanunu” 03.12.2004 tarihli ve 25659 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de organik ürünlerin belgelendirilmesi, çeşitli değişiklikler yapılmakla birlikte halen 5262 Sayılı Kanuna dayanılarak hazırlanan ve 18.08.2010 tarihli 27676 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” çerçevesinde yürütülmektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen organik tarım üretim verileri tablo 2’de görülmekte olup son yıllarda önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. 2004-2010 yılları arasında çiftçi sayısı 5,6 kat, yetiştiricilik alanı 4,5 kat artış

göstermiştir. 2014 yılı itibarıyla geçiş dönemi dahil toplam 60.797 çiftçi 491.977 ha alanda organik yetiştiricilik yapılmaktadır. Üretim miktarı 1,6 milyon tonu geçmiştir (Anonim, 2016).

	Ürün Sayısı	Çiftçi Sayısı	Yetiştiricilik Alanı (ha)	Doğal Toplama Alanı (ha)	Toplam Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
2004	174	12.751	108.598	100.975	89.827	377.616
2005	205	14.401	93.134	110.677	203.811	421.934
2006	203	14.256	100.275	92.514	192.789	458.095
2007	201	16.276	124.263	50.020	174.283	568.128
2008	247	14.926	109.387	57.496	166.883	530.225
2009	212	35.565	325.831	175.810	501.641	983.715
2010	216	42.097	383.782	126.251	510.033	1.343.737
2011	225	42.460	442.581	172.037	614.618	1.659.543
2012	204	54.635	523.627	179.282	702.909	1.750.127
2013	213	60.797	461.395	307.619	769.014	1.620.387
2014	208	71.472	491.977	350.239	842.216	1.642.235

Tablo 2. Türkiye’de Organik Tarım Üretim Verileri Kaynak: Anonim, 2016.

Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin amacı; ekolojik dengenin korunması, organik tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi, organik tarımsal üretimin ve pazarlamanın düzenlenmesi, geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir. Yönetmeliğe göre organik tarım faaliyeti yapan gerçek veya tüzel kişi müteşebbis olarak tanımlanmakta olup müteşebbis, organik tarım faaliyetini bireysel olarak yapabildiği gibi üretici grubu ile de yapabilmektedir. Organik tarım faaliyetleri, müteşebbis ile yetkilendirilmiş kuruluş arasında imzalanan sözleşmeye dayalı olarak yürütülmektedir.

Organik Tarım Yönetmeliği yetkilendirilmiş kuruluş; kontrol ve sertifikasyon kuruluşu, kontrol kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu olarak Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede organik tarım belgelendirilmesi de İTÜ belgelendirmesinde olduğu gibi Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Organik tarım belgelendirmesi kontrol ve sertifikasyon süreci olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Kontrol süreci Yönetmeliğin 36. Maddesinde tanımlanmıştır. Organik Tarım Yönetmeliğine göre yetkilendirilmiş kuruluşlar, organik tarım faaliyetinin risk analizine göre bulunan kritik kontrol noktalarını dikkate alarak bir kontrol planı hazırlamalı, risk analizi sonucu haberli veya habersiz yıllık kontrol ve ziyaretlerin yoğunluğunu belirlemelidir. Buna doğrultuda, tüm müteşebbislere yılda en az bir defa kontrol ziyareti yapılmaktadır.

Organik ürünlerin sertifikasyonuna ilişkin kurallar, Organik Tarım Yönetmeliğinin 37. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre sertifikasyon; bütün kontrol yöntemlerinin uygulanması sonucu işletmenin, ürünün ve girdinin geldiği aşamanın belgelendirilmesidir. Sözleşme yapılan müteşebbise yetkilendirilmiş kuruluş tarafından yapılacak ilk kontrole müteakip uygun görülmesi halinde yetkilendirilmiş kuruluş tarafından organik tarım müteşebbis sertifikası düzenlenmektedir. Daha sonra Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretilen ürünlere, ürün sertifikası verilmektedir. Sertifika onaylama yetkisi, İTÜ’da olduğu gibi Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş sertifikere aittir.

Organik tarım belgelendirilmesinde İTÜ’den farklı olarak ilk yıl her ürüne organik sertifikası düzenlenmemektedir. Organik tarım yapılan alanlar, hayvanlar, arılar ve su ürünleri geçiş sürecine alınmaktadır. Bitkisel üretimde organik tarıma başlanmasından on iki ay sonra elde edilen ürünler geçiş süreci ürünü olarak değerlendirilmektedir. Geçiş süreci ürünü, "Organik tarım geçiş süreci ürünüdür" etiketiyle pazarlanabilmektedir.

3.3 GLOBALGAP Belgelendirmesi

Avrupa ülkelerindeki yaş meyve-sebze pazarının önemli bir kısmına hakim büyük perakendeci kuruluşlar, tüketicilerin güvenli gıda taleplerini karşılamak üzere 1997 yılında EUREP (Euro Retailer Producer Group) adı altında bir araya gelmişlerdir. 1999 yılında ise bu organizasyon, öncelikle yaş meyve sebze de iyi tarım uygulamalarının (GoodAgriculturalPractices: GAP) esasları belirleyerek, EUREPGAP adı altında yayınlamıştır. Avrupa ülkelerinde başlatılan bu uygulama ilerleyen yıllarda dünya genelinde genişlemiş, sonrasında ChileGAP, ChinaGAP, KenyaGAP, MexicoGAP, JGAP (Japon) ve ThaiGAP gibi farklı organizasyonların oluşması ile dünya geneline yayılmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, EUREPGAP isim değişikliğine giderek 7 Eylül 2007 tarihinde kendi ismini GLOBALGAP olarak değiştirmiştir. Bu tarihten itibaren EUREPGAP, GLOBALGAP olarak tanımlanmaktadır.

GLOBALGAP belgelendirmesi; gıda güvenliği ve izlenebilirlik, çevre (biyolojik çeşitlilik dahil), işçi sağlığı, güvenliği ve refahı, hayvan refahı, entegre ürün yönetimi (ICM), entegre haşere kontrolü (IPC), kalite yönetim sistemi (QMS) ve tehlike analizi ve kritik kontrol noktaları (HACCP) kavramlarını kapsamaktadır. Aynı zamanda iş performansını artırarak, yaşamsal kaynakların israfını azaltır ve gelecek nesiller için en iyi uygulamaları yapılandırmak için tarımsal üretime genel bir yaklaşım getirmektedir. GLOBALGAP aynı zamanda Entegre Çiftlik

Güvencesi Standardı (IFA) olup, tüm tarım, su ürünleri yetiştiriciliği, hayvancılık ve bitkisel üretimi kapsamaktadır (GLOBALGAP, 2014).

GLOBALGAP belgelendirmesi, FoodPLUSGmbH tarafından yetkilendirilen belgelendirme kuruluşları tarafından yapılabilmektedir. Bu kuruluşlar belgelendirme faaliyetlerinde, GLOBALGAP tarafından oluşturulan kontrol noktaları ve uygunluk kriteri kullanılmaktadır.

Kontrol Noktaları ve Uygunluk Kriterleri; uygunluğu doğrulamak üzere denetlenen bireysel veya grup üreticiler tarafından uygulanması gereken tüm kontrol noktaları ve uygunluk kriterlerini içermektedir. Bu doküman, kontrol noktaları, uygunluk kriterleri ve her noktada ihtiyaç duyulan uygunluk derecesi ile her alan ve alt-alanları içeren birimlere ayrılmıştır. Uygunluk dereceleri, majör zorunluluk (mutlak zorunlu), minör zorunluluk (zorunlu) ve tavsiye şeklindedir (Anonim, 2014).

Kontrol Listesi; kontrol noktaları ve uygunluk kriterlerindeki kontrol noktalarına cevap vermektedir. Bundan dolayı modüler yapıda oluşturulmuştur. GLOBALGAP’de dört tip kontrol listesi bulunmaktadır. Bunlar;

- Üreticileri kontrol etmek için kullanılan kontrol listesi,
- Üretici grubu kalite yönetim sistemlerini ve çoklu üretim alanlarına sahip olan bireysel üreticilere ait kalite yönetim sistemlerinin denetiminde kullanılan kontrol listesi,
- Onaylanmış kontrol listesi veya eşdeğer program çeklistleri,
- Belgelendirme kuruluşlarınca yapılan habersiz denetimlerde kullanılan kontrol listesinden oluşmaktadır.

4 Tarımsal Belgelendirme Programları ve Çevresel Sürdürülebilirlik İlişkisi

Öncelikleri ve istekleri her geçen gün değişen toplulukların ihtiyaçlarını karşılama çabası içerisinde olan tarım sektörü, tüketicilerin, dış pazarların ve düzenleyici kuruluşların talepleri doğrultusunda ürünlerini belgelendirmektedir. Satın alma gücüne göre değişen tüketici talepleri ise belgelendirme programlarının amaçlarını ve kapsamını değiştirmektedir. Güvenilir gıdaya erişim yanında, bu gıdanın üretilme süreçlerinde çevreye zarar verilmeden üretilmesi her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Bu nedenle tarımsal belgelendirme programları; çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeden üretimin yapılmasını sağlayacak kriterlerden oluşmaktadır.

Organik Tarımın Esasları Ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 1. Maddesinde bu Yönetmeliğin amacı; “ekolojik dengenin korunması, organik tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi, organik tarımsal üretimin ve pazarlamanın düzenlenmesi, geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere organik tarımda üretimi artırmaya dayalı bir yaklaşımdan ziyade, çevrenin korunması öne çıkmaktadır. Ancak tüm bu amacın yanında üretimin sürdürülebilirliği esastır. Bu doğrultuda, üretimin devamını sağlamak üzere gerektiğinde uygun girdilerin ve yöntemlerin kullanılmasına izin vermektedir.

İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmeliğin 1. Maddesinde ise Yönetmeliğin amacı; “çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile güvenilir ürün arzının sağlanması için gerçekleştirilecek iyi tarım uygulamalarının usul ve esaslarını düzenlemek” olarak tanımlanmıştır. İyi tarım uygulamaları belgelendirmesini düzenleyen bu Yönetmelik, güvenilir ürünün elde edilmesine odaklanırken, bu ürünün elde edilmesini sağlayacak sistemde sürdürülebildiği oluşması için aynı zamanda çevreye duyarlı bir üretim yapılmasını amaçlamaktadır. İyi tarım uygulamalarında çevreyi etkileyebilecek bir müdahalenin kararı, ekonomik zarar eşiği dikkate alınarak entegre mücadele prensiplerinde uygulanabilmektedir. İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmeliğe göre entegre mücadele; “kültür bitkilerinde zararlı türlerin popülasyon dinamikleri ve çevre ile ilişkilerini dikkate alarak, uygun olan mücadele metotlarını ve tekniklerini uyumlu bir şekilde kullanarak, bunların popülasyonlarını ekonomik zarar seviyesinin altında tutan zararlı yönetimi sistemi” olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede iyi tarım uygulamalarında, çevresel sürdürülebilirlik yanında ekonomik sürdürülebilirliğin de öne çıktığı görülmektedir.

GLOBALGAP belgelendirmesi, entegre ürün yönetimi prensiplerinde iyi tarım uygulamaları esasına dayanmaktadır. GLOBALGAP belgelendirmesi için üreticilerin uyması gereken koşullar, kontrol noktaları ve uygunluk kriteri olarak GLOBALGAP tarafından yayımlanmaktadır. Yaş meyve ve sebze kapsamında yapılan bir GLOBALGAP V5 belgelendirmesinde 218 kontrol noktası bulunmakta olup bu kontrol noktalarında 4 ana öncelik bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla 99 kontrol noktası ile gıda güvenliği, 69 kontrol noktası ile çevre, 28 kontrol noktası ile işçi sağlığı, güvenliği ve refahı, 22 kontrol noktası ile izlenebilirliktir (Şekil 1).

Şekil 1. GLOBALGAP kontrol noktalarının dağılımı **Kaynak:** GLOBALGAP, 2014.

GLOBALGAP kontrol noktalarının dağılımını gösterir Şekil 1’de görüldüğü üzere, kontrol noktalarının büyük bir çoğunluğu gıda güvenliği ile ilgilidir. Kontrol noktaları içerisinde ikinci sırada çevre ile ilgili kontrol noktaları gelmektedir. Çevre ile ilgili kontrol noktaları içerisinde, doğrudan çevre koruyucu tedbirler yanında, üretim kararının verilmesinden hasada kadar geçen süreçte risk analizlerini esas alan kontrol noktaları bulunmaktadır. Böylece tarım işletmelerinde, kriz yönetiminden ziyade risk yönetimine ve kaynakların en uygun şekilde kullanımına imkân tanınmaktadır.

5 Sonuç

Ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yaşanan gelişmeler, tarımsal üretim sistemlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bir tarafta gelirlerini artırmak isteyen üretici kitlesine karşılık, diğer tarafta sağlıklı ürünlere ulaşma amacındaki tüketiciler yer almaktadır. Hem üreticilerin üretimlerine devam etmeleri için hem de tüketicilerin taleplerinin sürekli karşılanması için doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Tarımsal üretimde çevresel sürdürülebilirliğin en önemli unsurları, toprak ve su başta olmak üzere doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile çevreye zarar vermeyen üretim teknikleridir. Ekonomik sürdürülebilirlik için de ekonomik açıdan karlı ve verimli bir tarımsal üretime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle ekonomik ve çevresel sürdürülebilirlik için, kaynak kullanımından ürünün piyasaya arzına kadar geçen yaşam döngüsünü içerisine alan yönetim sistemi veya ürün belgelendirmesi faaliyetlerinin önemi gittikçe artmaktadır.

Bir yönetim sistemi belgelendirmesi olan ISO 14001:2015 Çevre Yönetim Sistemi standardı, tarım dahil tüm üretim süreçlerinin çevreye duyarlı ve çevrenin korunmasına yönelik tedbirlere öncelik verecek bir şekilde yapılmasına imkan sağlayacak bir sistem önermektedir. Ayı zamanda çevre koruma algısını, üretim sahasının dışına çıkararak, tedarik zincirine kadar genişletmekte ve yaşam döngüsü perspektifini ön plana çıkartmaktadır. Bu durum işletmelerde çevreye bakış açısından yaşam döngüsü ve katma değer perspektifi oluşturmaktadır. İTÜ, organik tarım ve GLOBALGAP ise ürüne odaklanan ürün belgelendirme programları olmakla birlikte, ürünün üretim süreçlerinde çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen uygulamaların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Tüm bu süreçler birlikte ele alındığında yönetim sistemleri belgelendirmesi ve ürün belgelendirmesi programları tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine önemli katkılar sağlamaktadır.

Yönetim sistemleri belgelendirmesi ve ürün belgelendirmesi programlarının tarım sektöründe gelişmesi, yaygınlaşması ve tüm taraflarca kabul görmesi için de sisteme olan güvenin devam ettirilmesi gerekmektedir. Belgelendirmenin nihai amacı tüm taraflara güvence vermektedir. Bu nedenle, belirtilen belgelendirme programları, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkesi çerçevesinde üçüncü taraf yetkin kuruluşlarca yürütülmektedir. Tüm bu sistemin gönüllülük ilkesi çerçevesinde yürütüldüğü dikkate alındığında, hem bağımsızlığın ve tarafsızlığın sağlanması, hem de yetkinliğin ortaya konulmasında, resmi otoritelerin yanı sıra akreditasyon kurumlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkemizde bu alanda hizmet veren TÜRKAK-Türk Akreditasyon Kurumu, yönetim sistemleri ve ürün belgelendirmesi alanlarında gerçekleştirdiği akreditasyon faaliyetleri ile ulusal ve uluslararası boyutta bu sistemlerin tüm taraflar açısından güvenilirliğine ve tanınmasına katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte yönetim sistemleri ve ürün belgelendirmesi kapsamlarında, farklı ülkeler ve farklı organizasyonlar tarafından yürütülen programların çeşitliliği ve sayısındaki artış, hem üretici hem de tüketici boyutunda karışıklıklara, zaman ve para kayıplarına neden olabilmektedir. Bu sebeple programlar arasında eşdeğerliğe ihtiyaç duyulmaktadır. Entegre ürün yönetimi prensiplerine dayanan iyi tarım uygulamalarında, ulusal mevzuata göre İyi Tarım Uygulamaları Hakkındaki Yönetmeliğe göre yapılan belgelendirme ile FoodPLUSGmbH tarafından yürütülen GLOBALGAP’e göre yapılan belgelendirmeler arasında eşdeğerlik anlaşmaları henüz bulunmamaktadır. Aynı şekilde ülkemiz mevzuatına göre uygulanan organik tarım belgelendirmesi ile Avrupa Birliği, ABD veya Japonya gibi ülkelerin mevzuatlarına göre yürütülen belgelendirme programları arasında da eşdeğerlik söz konusu değildir. Bu durumda üreticiler, hedef pazarlarına göre benzer programlar için ayrı ayrı

sertifikalara ihtiyaç duymaktadırlar. Eşdeğerlik anlaşmalarının yapılması, ulusal mevzuata göre düzenlenen İTÜ veya organik tarım sertifikaların ülke sınırları dışında da geçerli olmasını yanında üreticilere ekonomik açıdan önemli katkılar sağlayacaktır.

Çevrenin korunması kapsamında gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası protokoller ve ülkesel/yerel düzenlemeleri kapsayan tüm faaliyetlerin yanı sıra biz tüketicilerin bilinçlendirilerek çevreye duyarlı standartlar dikkate alınarak üretilen ürünlere ve sunulan hizmetlere olan talebin artırılması da dünyamızda yaşayan tüm canlıların yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesi için temel şarttır. Tüm bu çalışmalar ile gelecek kuşaklara bırakacağımız en önemli mirasın yaşanabilir bir dünya olduğunu vurgulanırken, üretim faaliyetleri için çevreye, doğaya ve tüm canlıların yaşam döngüsüne duyarlı kuruluşların ürün ve hizmetlerini tercih ederek desteklemek birey olarak hepimizin temel görevidir.

Kaynakça

- Anonim, 2004. ISO/IEC 17000:2004- Uygunluk Değerlendirmesi - Terimler, Tarifler ve Genel Prensipler
- Anonim, 2010a. Anonim. 2010. Stratejik Plan. Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2010b. Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik. 18 Ağustos 2010 tarihli ve 27676 sayılı T.C. Resmi Gazete.
- Anonim, 2010c. İyi Tarım Uygulamaları Hakkında Yönetmelik. 7 Aralık 2010 tarihli ve 27778 sayılı T.C. Resmi Gazete.
- Anonim, 2013. TS EN ISO/IEC 17065 Uygunluk Değerlendirmesi; Ürün Proses Ve Hizmet Belgelendirmesi Yapan Kuruluşlar İçin Şartlar. Türk Standartları Enstitüsü Mühendislik Hizmetleri İhtisas Kurulu TK29 Yönetim Sistemleri Teknik Komitesi.
- Anonim, 2015. ISO 14001:2015 Çevre Yönetim Sistemleri –Şartlar ve Kullanım Kılavuzu. Uluslararası Standard Organizasyonu Çevre Yönetimi Teknik Komitesi.
- Anonim, 2016. Bitkisel Üretim Verileri. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. www.tarim.gov.tr. Erişim tarihi: 25.05.2016
- GLOBALGAP, 2014. GLOBALGAP Entegre Çiftlik Güvencesi Standardı V5. www.globalgap.org. Erişim tarihi: 25.05.2016
- Hasdemir, M. 2009. Dünya’da ve Türkiye’de İyi Tarım Uygulamaları. Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl:48, Sayı: 565, Ankara.
- Hasdemir, M. ve Bayaner, A., 2009. Dünya’da Ve Türkiye’de Organik Tarıma Bakış. Standard Ekonomik ve Teknik Dergi, Yıl 48, Sayı 567, Ankara
- Hasdemir, M. ve Özkan, F.Z. 2015. Tarım Ürünleri Belgelendirmesi Yapan Kuruluşların Akreditasyon Standartlarında Yaşanan Değişimin Sektörel Etkileri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi (COMU J. Agric. Fac.) 2015: 3 (1): 133–142
- ISO, 2016. Yönetim Sistemi Standartları. Uluslararası Standard Organizasyonu.www.iso.org. Erişim tarihi:25.05.2016
- TSE, 2016. Standard Hizmetleri. Türk Standartlar Enstitüsü. www.tse.org.tr. Erişim tarihi: 25.05.2016
- TÜRKAK, 2016. Sistem Organizasyon Başkanlığı. Türk Akreditasyon Kurumu.www.turkak.org.tr. Erişim tarihi:25.05.2016